

Språksamlingane og leksikografisk arbeid ved Universitetet i Bergen

Oddrun Grønvik & Rune Kyrkjebø

The Norwegian Language Collections comprise 130 years of scholarly documentation of the Norwegian language, speech and literature, names and general language, from Old Norse to today's dialects and standard languages. In November 2015 it was decided to move the Language Collections from the University of Oslo to the University of Bergen. The two year period 2016–2017 was set as the transit project period. This article discusses the transfer process, including applications for funding revision projects for the lexicographical databases *Bokmålsordboka* and *Nynorskordboka* (<ordbok.uib.no>).

1. Innleiing

Hausten 2015 vart det avgjort at Universitetet i Bergen (UiB) skulle ta over ansvaret for dei norske språksamlingane som var bygd opp ved Universitetet i Oslo (UiO) gjennom om lag 130 år, frå professor Johan Storm gav ut *Kortere Ordliste* til fullføringa av *Norsk Ordbok*. Denne materialmengda blir heretter kalla Språksamlingane. Overføringa av ansvaret vart markert ved at Kunnskapsdepartementet flytta 6 millionar av grunnløyvinga frå UiO til UiB frå og med budsjettåret 2016.

Grunngjevinga er politisk like mykje som fagleg: Språksamlingane utgjer så store verdiar for Noreg og for norsk språk og kultur at heilskapen må haldast ved like.

Språksamlingane ved UiO dekkjer norsk talemål, norrøn skrift, skriftmåla bokmål og nynorsk, og norske namnesamlingar, særleg stadnamn. Språksamlingane femner om fleire referansebibliotek, delsamlingar og samlingsprodukt på papir og i digital form. Det arkivtekniske vedlikehaldet av Språksamlingane ved UiO har vore mangelfullt i lang tid, og fullstendig oversyn over papirsamlingane mangla. Dei elektroniske samlingane var i jamføring i god stand. Overføringa til elektronisk format har vara sidan tidleg 90-tal, etter prioritering frå forskingsmiljøa og i samarbeid med informatikarar med vitenskapleg kompetanse (Aukrust & Hodne 1998). Ved flyttinga frå UiO til UiB var det mest elektronisk tilfang for nynorsk og målføre. Eit oversyn over dei viktigaste komponentane finst i Ebeling et al. (2014).

I denne artikkelen står leksikografien i fokus, sidan reetablering av ordbøkene har vore ei hovudsak ved UiB i åra 2016–2017. Det tyder ikkje at samlingane for norrønt, målføre eller namn er mindre viktige, og i framtida vil dei få den plassen dei fortener i publikasjonar frå Språksamlingane ved UiB.

2. Flyttinga

2.1. Dei fysiske arkiva

På flyttetidspunktet var dei fysiske samlingane spreidde på fleire lokale ved UiO, ingen av dei innreidde som forskingsarkiv. Plassbehovet var 700 kvadratmeter, vekt viste seg å ligga mellom 70 og 80 tonn.

UiB gjennomførte flyttinga mai–august 2016. Arkivmaterialet fekk mellom-bels lagring i påvente av ny flytting våren 2017 (Myking 2017:42). Tida vart brukt til å skaffa oversyn og vurdere kva som kunne gå til fjernlager. Det vart lagt sær-leg vekt på å identifisera delsamlingar og sørgja for at dei vart slik registrerte og haldne saman. Såleis vart forskararkiva etter einskildforskarar som t.d. Amund B. Larsen og Hallfrid Christiansen haldne samla, likeins dei ulike referansebiblio-teka. Det synte seg elles at ompakking og ny oppstilling av Språksamlingane er eit kostbart arbeid.

Ordninga av dei fysiske samlingane er ikkje ferdig, men vil i framtida bli fag-messig utført under leiing av handskriftavdelinga ved Universitetsbiblioteket i Bergen. Per i dag er der meir enn to arkivstillingar knytte til arbeidet.

2.2. Elektroniske arkiv og verktøy

Dei elektroniske komponentane i Språksamlingane er store, komplekse, og er bygde opp bit for bit sidan Dokumentasjonsprosjektet (1991–1997). Premissen for overføringa av vitskaplege samlingar til elektronisk form er at den elektro-niske versjonen av samlingane skal ta vare på og vidareutvikla den vitskaplege analysen som ligg til grunn for ordninga av de ulike samlingane. Elektronisk til-rettelegging skal gjera samlingane meir tilgjengelege, både til forskning og andre føremål, ved å synleggjera dei faglege prinsippa attom oppbygging og endring. Ore (1998) gjer greie for korleis dette er gjort.

Eit anna prinsipp er samarbeidsmodellen, med vitskapleg kompetanse både hos filologar og IKT-utviklarar, og eit likeverdig ansvar for drift og ny utvikling. Frå oktober 2016 har IKT-avdelinga ved UiB drive nettportalen med NOB og BOB utan nemneverdig nedetid. Det har vore tilgang for redigeringsarbeidet, og tett samarbeid mellom redaktørar og programmerarar. Hausten 2017 kom det ein mobilapp for ordbøkene, i samarbeid mellom Språkrådet, UiB og eit utviklarfirma.

UiB har fått ansvar for eit stort og komplekst system av resursar, dels som elek-troniske dokument og del organisert i databaseform. Generelt gjeld det at svært mange av delane heng saman, og motivasjonen bak oppsett og system er fagleg. For UiB er det derfor vesentleg å finna løysingar som tek vare på vitskaplegheit og heilskap, i parallel med nødvendige oppgraderingar og forbetra brukartilgjenge. Det gjeld ikkje minst namnesamlingane, der det står mykje att å gjera.

Ein viktig føresetnad for UiB sitt vidare arbeid er at Språksamlingane skal ha

fagleg forankring i Det humanistiske fakultetet ved UiB via ei fagleg referansegruppe med medlemmer frå fleire institusjonar. Med fagleg støtte vil Universitetsbiblioteket og IKT-avdelinga stå for den daglege drifta av samlingane.

2.3. Folk og rekruttering

UiB tok mot Språksamlingane føresett at innsatsen skulle vera finansiert. Ramma var i 2015 sett til 6 millionar. Det er alt for lite til å byggja opp ein stab tilsvarande den Språksamlingane hadde ved UiO. I 1990 var det knytt meir enn tjue forskarårsverk til Språksamlingane, pluss administrasjon og vitskapelege assistentar. I 2015 var det framleis meir enn seks stillingar på professornivå knytt til Språksamlingane. I tillegg kom to årsverk ved Eining for digital dokumentasjon.

UiB har lagt fram eit oversyn over ønskt minimumsbemanning (Myking 2016). Oversynet omfattar elleve stillingar, seks av desse forskarstillingar, pluss fagleg-administrativ leing og administrasjon. Dette gjev budsjettet ikkje rom for, men det gjev eit mål å arbeida fram mot.

Det er tilsett ein redaktør for ordboksportalen (*Bokmålsordboka* (BOB) og *Nynorskordboka* (NOB) på nett), ein fagleg leiar for Språksamlingane og to IKT-ingeniørar. Denne gruppa tilsette blir komplett seint i 2017, når Peder Gammeltoft tiltrer som fagleg leiar. Peder Gammeltoft er namnegranskar, og tilfører etterspurd fagkunnskap til Språksamlingane.

3. Prosjekt og søknader

I dag er det vanleg å skilja mellom vanleg drift og større utviklingsprosjekt, også i akademia. I samsvar med dette har UiB inngått ein samarbeidsavtale om drift med Språkrådet om dei samlingskomponentane der Språkrådet er medeigar: BOB, NOB og Ordbanken. Driftsansvaret for heilskapen ligg til UiBs eigen samlingsstab (sjå pkt 2.3).

Ønsket om å få i gang to definerte, større leksikografiske prosjekt følgde med på lasset då Språksamlingane kom til UiB: (1) revisjon av første del av *Norsk Ordbok* (NO) bokstavbolken a–h og (2) innhaldsrevisjon av BOB og NOB.

Både prosjekt inneber vidare integrering mellom ordboksdatasasane og dei elektroniske materialresursane i Språksamlingane, og både prosjekt understrekar behovet for å sjå dei elektroniske løysingane for Språksamlingane som ein heilskap.

3.1. Norsk Ordbok a–h

UiB og Høgskulen i Volda søkte saman Kulturdepartementet om midlar til revisjon av NO a–h tidlegare i 2017. Søknadssummen var 160 millionar kroner over 10 år, 2018–2027. Denne søknaden har førebels ikkje ført fram.

Føremålet er å fullføre NO på nett ved å revidere innhald og form på alfabetstrekket a–h, og slik skapa ei komplett elektronisk NO. Delmål er å (1) skapa ein fritt tilgjengeleg, dynamisk ordboksdatabase a–å over alt norsk talemål og nynorsk skriftmål, med laupande oppdatering, (2) leggja til rette samverke mellom NO og dei andre ordboksbasane, (3) gjere NO søkbar med moderne rettskriving, (4) lenkje NO til Ordbanken, så kvart oppslagsord får bøyingsinformasjon.

Revisjonen av NO a–h er rekna som ei så tung oppgåve, endå verket ligg føre i førstegongsrevidert form. Revisjonen dekkjer omlag førti prosent av den totale tekstmengda, ei svær mengd i seg sjølv. Dei første banda av NO vart redigerte ut frå eit mykje mindre tilfang, og føresetnadene skifta under marsjen: Innleiingsvis rekna ein med at ordboka skulle bli på 4 til 6 band. Etter kvart skifte fokus til full utnytting av det tilfanget ein hadde, utan sterkt omsyn til plasskrav. Artikkelformatet vart tilpassa under marsjen, og vart ulikt brukt av ulike redaktørar. Det er sterkt påkravd å gje innhaldet i a–h-bolken formell og innhaldsmessig konsistens. Både lingvistikken og leksikografien har utvikla seg mykje, i stor mon av di data-teknologien har omforma faget. Dette skal ein ta omsyn til under revisjonen, slik at NO held på statusen sin som ei vitskapleg ordbok i tungvektsklassen. Ei meir fylllestgjerrande framstilling av saga om NO er å finna i Vikør & Wetås (2016) og Worren (2017).

Eit anna omsyn er at redaksjonen bør byggjast opp att snarast mogleg. Den måten som arbeidet med NO vart avslutta på, førte til at ein høgt skulert stab vart spreidd for alle vindar. Ein må derfor ha von om at revisjonsprosjektet NO a–h kan gjennomførast i nær framtid, medan kunnskapen er tilgjengeleg.

3.2. Bokmålsordboka og Nynorskordboka

BOB og NOB kom første gong i 1986, etter ei redigeringstid på 12 år. Arbeidet vart utført ved Norsk Leksikografisk Institutt i samarbeid med Norsk språkråd, og kosta om lag førti redaktørårsverk – mot opphavleg planlagt seks. Redigeringshistoria og sambandet med NO er gjort greie for i brev frå UiO til Språkrådet 12.12.2005. Ordbøkene vart redigerte i parallell, og Språksamlingane kom bae til gode (Hovdenak 2014:232).

Etter 1986 er det kome fleire prenta utgåver med mindre oppdateringar av innhaldet. Ordbøkene vart søkbare på nett frå 1994. I 2009 vart dei to ordbøkene lagde i portal med sams søkjerute. Frå 2012–2013 har bae ordbøkene lege i det same databaseformatet som NO. Ordartiklane hentar ordklasse og bøyning frå Norsk Ordbank. Ordbøkene er populære, og den forbetra funksjonaliteten på nett har sendt bruken til himmels.

Bae ordbøkene treng no full innhaldsrevisjon, tretti år etter førstegongsredigeringa. Eit pilotprosjekt i 2013 synte omfanget av det naudsynte redigeringsarbeidet. UiB søkte derfor Kulturdepartementet 28.2.2017 om midlar til revisjon. Denne søknaden er stetta med 6 millionar i tilskot i 2018 (Stortingsmelding 1 kap. 326, post 75).

Revisjonssøknaden tek utgangspunkt i at dei to ordbøkene er den viktigaste formidlingskanalen for kunnskap om normert norsk, i og utanfor Noreg. Det heiter at

Fokuset må ligge på at både bokmål og nynorsk er slitesterke bruksspråk i samfunnet, og dette hensynet må veie tungt i revisjonsarbeidet.

Søknaden set opp desse hovudpunkta: (1) revisjon og ajourføring av innhald, (2) standardheving på ordbøkene som normeringsverktøy, ettersom BOB og NOB er dei einaste ordbøkene for norsk som gjer greie for heile rettskrivinga, (3) samkøyring av lemmautval og parallelt inntak av nye ordartiklar, (4) utjamning i omfang, slik at BOB blir like stor som NOB (NOB har om lag 30 000 ordartiklar meir enn BOB).

Eit viktig føremål er oppbygging av eit fast leksikografmiljø ved UiB – og det høyrer med at UiB ser for seg ein eigendel på over tre millionar i året gjennom prosjektperioden.

I søknaden er det lagt vekt på at innhaldsrevisjonen av standardordbøkene må vere materialbasert. Dette føreset tettare integrering i materialdelen av Språksamlingane, og er naudsynt både for å dokumentere bruk og for å halda oppe den vitenskaplege standarden som BOB og NOB no har:

Det europeiske nettverket for elektronisk leksikografi (ENeL) vurderer det slik at BOB og NOB i dag tilfredsstillar de kvalitetskravene som gjelder vitenskapelige ordbøker. Dette kvalitetsstempelet forplikter. Det databaseformatet standardordbøkene ligger i, er designet med tanke på at alle artiklar skal være lenket til dokumenterte belegg på ordet. Dette betyr at alt ligger til rette for at BOB og NOB også i framtida vil tilfredsstillar dagens krav til vitenskapelig etterrettelighet uten at det vil kreve mye ekstra arbeidsinnsats. De teknologiske løsningene som ligger til grunn, gjør det også lett å bygge språksamlingene vidare ut med tanke på nye prosjekter og sikrer at samlingene blir tilgjengelige for allmennheten. (UiB (2017))

4. Konklusjon

Det leksikografiske arbeidet ved Universitetet i Bergen er både ei vidareføring og ein ny start. Målet er godt tilgjenge til samlingsinnhald av høg kvalitet, og med gode tekniske løysingar for redigering og datadeling. I 2018 kjem det eit leksikografisk fagmiljø ved UiB. Det vert ei fagleg styrking som er naudsynt om ein skal nå målet. Naudsynt er det òg å styrkje vidare den IKT-faglege utviklinga som samlingane – ikkje minst ordbøkene – treng. Likeins må den bibliotek- og arkivfaglege drifta satsast på, for å gjere tilgjengeleg innhaldet av samlingane. Dette

må alt skje innom ei større ramme av fagleg samarbeid – innanlands og vonleg i Norden.

Litteratur

Ordbøker

- BOB (1986–2016) = Landrø, M., & B. Wangensteen (1986–, 3. utg. 2005). *Bokmålsordboka*. Bergen: Universitetsforlaget. Redaktør nettutgåve 2013–2016 B. Kjelsvik. Redaktør nettutgåve 2016– T. Svardal. <<http://ordbok.uib.no/>> (15.10.2017).
- NO (1950–2016) = *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. I–XII. Oslo: Samlaget.
- NOB (1986–2016) = M. Hovdenak, L. Killingbergtrø, A. Lauvhjell, S. Nordlie, M. Rommetveit & D. Worren (2006): *Nynorskordboka* (1. utg. 1986. 2. utg. 1993. 3. utg. 2001. 4. utg. 2006). Oslo: Samlaget. Redaktør nettutgåve 2012–2016 Oddrun Grønvik. Redaktør 2016– Terje Svardal. <<http://ordbok.uib.no/>> (15.10.2017).
- Storm, Johan (1884): *Kortere Ordliste med Forklaring af Lydskriften*. Christiania.

Annan litteratur

- Aukrust, Knut & Bjarne Hodne (red.) (1998): *Fra skuff til skjerm*. Om universitetenes databaser for språk og kultur. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ebeling, S., K. Kristoffersen, Ø. Vangsnes & Å. Wetås (2014): Den forskings- og undervisningsmessige verdien av eit utval samlingsressursar ved ILN. Rapport og vedlegg 1–6. <http://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/d-sak-1-2-samlet_samlingsrapport_0.pdf> (14.10.2017).
- Fjeld, Ruth Vatvedt og Marit Hovdenak (2014): *Nordiske studier i leksikografi* 12. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden Oslo 13.–16. august 2013. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr. 13. Oslo.
- Hovdenak, Marit (2014): *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* gjennom ein generasjon. I: Fjeld, R. V. & M. Hovdenak (2014), 229–246.
- Karlsen, H. U., L. Vikør & Å. Wetås (red.) (2016): *Livet er æve, og evig er ordet*. Norsk Ordbok 1930–2016. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Kjelsvik, B., C.-E. S. Ore, L. Vikør, Å. Wetås & D. Worren (2017): *Målreising og morsmålsdokumentasjon*. Heidersskrift til Oddrun Grønvik ved 70-årsleitet. Oslo: Novus Forlag.

- Myking, J. (2016): *Språksamlingane og UiB – organisatoriske moment*. Nasjonalt arbeidsseminar, Bergen, 14.4.2016. <http://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/jm_innlegg_arbeidsseminar_spraeksamingane_0.pdf> (15.10.2017).
- Myking, J. (2017): *Språksamlingane. Årsrapport 2016. I: ILLE, UiB. Årsrapporter 2016. Forskergruppene Samlingene Forskerskolene*, 42–44.
- Ore, Christian-Emil Smith (1998): *Hvordan lage databaser for språk- og kultur-fag. I: Aukrust & Hodne (1998)*, 29–57.
- Stortingsmelding 1 (2017–2018). *Nasjonalbudsjettet 2018*. Kap. 326 post 75 Tilskudd til ordboksarbeid. <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-1-kud>> (12.10.2017).
- Universitetet i Bergen og Høgskolen i Volda (2017): *Norsk Ordbok. Søknad om revisjon og oppdatering*. Brev til Kulturdepartementet 28.2.2017.
- Universitetet i Bergen (2017): *Prosjektsøknad – revisjon av Bokmålsordboka og Nynorskordboka*. Brev til Kulturdepartementet 28.2.2017.
- Universitetet i Oslo (2005): *Om revisjon av Nynorskordboka*. Brev til Språkrådet frå Insittutt for lingvistisk og nordiske studium 12.12.2005.
- Worren, Dagfinn (2017): *Fleirgenerasjonsverket Norsk Ordbok – frå nasjonsbygger til grunnlovsjubileumsprosjekt. I: Kjelsvik et al.*, 37–84.
- Vikør, Lars S. & Åse Wetås (2016): *Norsk Ordbok: om folket – av folket – for folket. Historia om ordboksverket fram til i dag. I: Karlsen et al.*, 15–39.

Oddrun Grønvik
Forskar emeritus
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og nordiske studium
Boks 1102, Blindern
N-0317 Oslo
oddrun.gronvik@iln.uio.no

Rune Kyrkjebø
Førstebibliotekar
Universitetsbiblioteket
Universitetet i Bergen
Postboks 7808
5007 Bergen
Rune.Kyrkjebo@uib.no